

بررسی نقش منطقه‌ی ویژه اقتصادی در توسعه نواحی روستایی (مطالعه موردی: منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان - استان قم)

علیرضا دربان آستانه^۱: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
مصطفی توکلی نغمه: کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه تهران، تهران، ایران
امیر تلخاب: کارشناسی ارشد جغرافیای روستایی - اقتصاد فضا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

مناطق ویژه اقتصادی امروزه نقش و جایگاه ویژه‌ای در توسعه اقتصادی منطقه‌ای دارند. به طوری که با توجه به آمارها و ارقام در داخل و خارج از کشور این مناطق در توسعه اقتصادی و در قالب شاخص‌های مختلفی چون درآمد افراد، اشتغال، تثبیت و ماندگاری افراد در محل سکونت خود و جلوگیری از مهاجرت به شهر، ایجاد زیرساخت‌های ارتباطی و خدمات زندگی و... تأثیر به‌سزایی دارند. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان استان قم در توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه‌ای به اجرا درآمد. روش تحقیق در پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری کلیه روستاییان شهرستان سلفچگان در سال ۱۳۹۳ می‌باشد که با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران، حجم نمونه ۱۱۰ نفر برآورد شد و از طریق روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای شناسایی و پرسشنامه‌های تحقیق تکمیل شدند. روایی پرسشنامه با استفاده از نظرات صاحب نظران و پایایی آن با استفاده از آزمون کرونباخ آلفا برای مقیاس‌های مختلف مورد بررسی و تأیید قرار گرفت. داده‌های حاصل از پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. از آزمون کای اسکوتر به منظور بررسی اختلاف نسبت افراد موافق یا مخالف در زمینه مؤلفه‌های پژوهش استفاده شد. نتایج نشان داد که پاسخ دهندگان به جز گویه تثبیت جمعیت در مؤلفه تثبیت جمعیت، با سطح اطمینان ۹۹ درصد اثرات مثبت همه مؤلفه‌ها و گویه‌ها را تأیید نمودند. نتایج آزمون t نیز با سطح اطمینان ۹۹ درصد نشان داد که منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان سبب بهبود مؤلفه‌های اشتغال، درآمد، تثبیت جمعیت، خدمات - رسانی و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل شده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی، منطقه ویژه اقتصادی، توسعه روستایی، سلفچگان.

^۱ . نویسنده مسئول: astaneali@ut.ac.ir، ۰۹۱۲۶۴۷۸۹۶۵

بیان مسأله:

امروزه مناطق ویژه اقتصادی که آن را می‌توان به نوعی از دست آوردهای ایرلندی‌ها به شمار آورد (رفعتی، ۱۳۶۹: ۲۹)، اثر بخشی بسیار مهمی در اقتصاد کشورهای در حال توسعه دارد به رغم اینکه این مناطق به دلیل بازخوردهای مثبت اقتصادی، در کشورهای توسعه‌یافته ایجاد و در کشورهای در حال توسعه نمود بیشتری پیدا کرد (رحیمی‌فر، ۱۳۸۱: ۱۴). مناطق ویژه اقتصادی که شکل تکامل یافته مناطق آزاد است و در محدوده جغرافیایی مشخص، در مبادی ورودی کشورها یا در داخل آنها ایجاد می‌شوند، به ویژه در کشورهای در حال توسعه آسیایی مورد توجه واقع شدند. هدف اصلی از ایجاد این مناطق پشتیبانی از تولید، تأمین کالا برای مصارف داخلی، توسعه صادرات، ایجاد تحرک در اقتصاد منطقه ای، تأمین نیازهای وارداتی مناطق و به معنای عام توسعه اقتصادی منطقه و کشور است (الموتی، ۱۳۷۴: ۴۲). ارزیابی این مناطق عمدتاً بر پایه چهار هدف اساسی و در راستای عملکرد صادراتی آنها انجام می‌شود که اهم این اهداف علاوه بر موارد بالا عبارت است از: (۱) جذب سرمایه گذاری خارجی، (۲) انتقال، دریافت، و ارتقای فن‌آوری (۳) کسب در آمد، (۴) ایجاد اشتغال (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۹: ۱۳). به طور کلی بسیاری از محققان معتقداند که صنعتی شدن مناطق به ویژه روستاها به طریقی سنگ بنای توسعه است. که در صورت تحقق این امر اهداف عمده‌ای چون اصلاح درآمد سرانه، کاهش بیکاری، کاهش عدم تعادل مناطق مختلف و بالأخره کاهش میزان مهاجرت‌ها از مناطق به اصطلاح عقب مانده از فرآیند توسعه، محقق خواهد شد (Wang, 2013; 2). تأثیرات نفوذ صنعت و خدمات در مناطق ضمن ایجاد اقتصادی فعال، می‌تواند دارای اثرات تکاثری هم باشد، به طوری که تجربیات کشورهای مختلف نشان می‌دهد که هر تغییر ساختاری از طریق صنعتی شدن نه تنها نقش اقتصادی با ارزش در مناطق ایجاد می‌کند، بلکه منجر به اقتصاد خود رانشی نیز می‌گردد. در همین راستا منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در استان قم نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. این منطقه که در فاصله ۱۸۵ کیلومتری از تهران و در چهار راه ترانزیت، در مرکز ایران واقع است به عنوان نزدیک‌ترین منطقه ویژه اقتصادی به مرکز سیاسی-اقتصادی کشور، واقع در جاده ابریشم، راه‌آهن سراسری و بزرگراه‌های اصلی دارای اهمیت خاص خود است. وجود مناطق روستایی در اطراف این منطقه با توجه به بازدهی نه چندان مطلوب فعالیت‌های کشاورزی که معیشت اصلی روستاها است از سویی، و عدم رونق و رواج صنایع مختلف در این روستاها از سوی دیگر، و با توجه به نیاز این منطقه به نیروی انسانی جهت پیشبرد فعالیت‌های خود، دلایل لازم را برای توجیه به کارگیری این ظرفیت انسانی در این منطقه را به دست می‌دهد.

در استان قم به غیر از شهر قم، شهرهای دیگر استان به لحاظ سطح توسعه اقتصادی نسبت به شهر اول در سطح به مراتب پایین‌تری قرار دارند. این وضع نه تنها در شهرها بلکه به شکل حادثی در روستاهای اطراف هریک از این شهرها نیز مشاهده می‌گردد. چالش اصلی و مهمی که این روستاها با آن مواجه هستند، مسئله اشتغال و درآمد است. امری که تداوم سکونت و بقاء در یک محیط و مکان را در وهله اول برای افراد و اهالی آن منطقه توجیه و به نوعی تضمین می‌کند. از سوی دیگر برای همه تا حدود زیادی این نکته واضح است که رسالت اصلی و اولیه مناطق روستایی در عرصه اقتصادی فعالیت در بخش اول اقتصادی (فعالیت‌های کشاورزی) می‌باشد که از این منظر استان قم به لحاظ شرایط نامساعد طبیعی و اقلیمی، فعالیت در این عرصه پرهزینه و در عین حال کم بازده است. همچنین فعالیت در بخش‌های دوم و سوم اقتصادی (بخش‌های صنعت و خدمات) نه تنها در استان قم بلکه در سایر مناطق کشور نیز چندان عمومیت ندارد. بنابراین از جمله مهم‌ترین برنامه‌ها جهت پاسخ‌گویی به این چالش در مناطق روستایی، ایجاد مناطق ویژه اقتصادی با هدف بهبود فضای کسب و کار و اشتغال و در آمد در مناطق روستایی است. امری که یکی از رسالت‌های اصلی ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان قم نیز هست. به طور کلی هدف از انجام این پژوهش ارزیابی نقش منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در توسعه اقتصادی - اجتماعی منطقه می‌باشد. بر این اساس مطالعه حاضر درصدد پاسخگویی به سئوالات زیر می‌باشد:

۱. آیا ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان منجر به افزایش فرصت‌های شغلی در منطقه شده است؟
۲. آیا ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان زمینه را برای افزایش درآمد اهالی این منطقه فراهم آورده است؟
۳. آیا ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان باعث تثبیت جمعیت و جلوگیری از مهاجرت آنها به شهرهای اطراف شده است؟

۴. آیا ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان زمینه را برای بهبود خدمات رسانی به اهالی منطقه فراهم کرده است؟
۵. آیا ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در توسعه زیر ساخت‌های منطقه نقشی داشته است؟

پیشینه تحقیق:

در کشور چین «وانگ» به بررسی نقش اقتصادی مناطق ویژه اقتصادی بر اقتصاد چین طی سال‌های ۱۹۷۸ تا ۲۰۰۷ پرداخت. نتایج مطالعه او نشان داد که توسعه این مناطق اقتصادی باعث افزایش سرانه سرمایه‌گذاری خارجی و بهبود نرخ بهره‌وری کل به میزان ۰٫۶ شده است. به اعتقاد او مناطق ویژه اقتصادی علاوه بر جذب سرمایه و بهبود بهره‌وری نقش مؤثری در انتقال فن‌آوری نیز دارند (Wang, 2013; 3). پژوهشی در سال ۲۰۱۱ به بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی منطقه ویژه اقتصادی پلاپالی در ایالت اندراپرادش هند پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد فعالیت‌های کشاورزی و دامداری روستاییان طی سال‌های اخیر کاهش محسوسی یافته است و ایجاد این منطقه اقتصادی توانسته است بخشی از جمعیت بیکار روستایی را در مرحله احداث به خود جذب نماید. از طرف دیگر فعالیت روستاییان در مراحل فعالیت منطقه اقتصادی کاهش یافته است. همچنین نتایج تحقیق نشان داد این منطقه ویژه نتوانسته است تأثیر چندانی در بهبود خدمات و بهداشت در منطقه مورد مطالعه داشته باشد (Rawat et al, 2011: 26).

ولیعلی‌زاده و همکاران در مقاله‌ای با عنوان اهمیت استراتژیک پل خلیج فارس در توسعه ژئو اکونومیکی منطقه آزاد قشم به این موضوع پرداختند که احداث پل خلیج فارس با توجه به پتانسیل‌هایی که در منطقه وجود دارد زمینه‌ساز نقش‌آفرینی ژئو اکونومیکی قشم در عرصه رقابت منطقه‌ای در حوزه خلیج فارس بوده است. به طوری که می‌توان اهمیت بلندمدت پروژه ژئواستراتژیکی پل خلیج فارس را در توسعه این منطقه و شکل دهی قانون جدید تجارت منطقه ای و تقویت قدرت رقابت ایران در منطقه خلاصه کرد (ولیعلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۲۳-۲۰۲). قالیباف و کرمی در مقاله‌ای با موضوع توسعه منطقه ای در مناطق شمال غربی (مطالعه موردی منطقه آزاد ارس) پس از واکاوی امکانات و پتانسیل‌های منطقه شمال غرب به این نتیجه رسیدند که منطقه مذکور با توجه به قابلیت‌هایی چون نزدیکی به کشورهای مشترک المنافع، نزدیکی به جاده ابریشم و همچنین نزدیکی به بزرگ‌ترین دریاچه جهان، توان تبدیل به منطقه ارتباطی قدرتمند بین کشورهای منطقه و اروپا را دارد (قالیباف و کرمی، ۱۳۹۰: ۱۴۹-۱۳۳). موسایی و عزیزیان‌فر در مقاله‌ای با عنوان توجیه اقتصادی ایجاد منطقه آزاد تجاری در استان کردستان ضمن بیان پتانسیل‌های موجود در منطقه به لحاظ ابعاد مختلف آن، به این نتیجه دست یافتند که استان کردستان با توجه به پتانسیل‌های خود و نیز مزیت‌های نسبی موجود می‌تواند به عنوان یکی از گزینه‌های مناسب ایجاد مناطق آزاد تجاری، نقش اساسی در عرصه تجارت جهانی و کمک به توسعه کشور ایفا نماید (موسایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۳-۷۲). تحقیق در مقاله ای با موضوع تحلیلی بر وضعیت مناطق آزاد و ویژه در ایران پس از بررسی اجمالی مناطق ویژه و تجاری ایران در پایان به این موضوع اشاره کرد که آن دسته از مناطقی که در زمینه صنعت پتروشیمی (نفت و گاز) فعالیت داشته‌اند به نسبت سایر مناطق از توسعه بیشتری برخوردار بوده‌اند. وی در ادامه عمده‌ترین دلایل ناکامی این مناطق را در عواملی چون مکان یابی نادرست، فضای نامناسب برای جذب سرمایه خارجی، بی‌ثباتی سیاسی و ضعف قدرت مرکزی در اتخاذ تصمیم‌های اساسی، ضعف مدیریت مناطق آزاد، دخالت بی‌مورد عوامل خارج از منطقه و... می‌داند (تحقیق، ۱۳۸۶: ۴۰-۲۸).

لطیفی و همکاران در مقاله‌ای با عنوان جایگاه مناطق آزاد در برنامه ریزی ایران با بیان این مسئله که استراتژی مناطق آزاد استراتژی صادرات است با ذکر مشخصه‌های مؤثر در رشد و پیشرفت این مناطق و تحلیل اطلاعات موجود در این زمینه به بیان پاره‌ای از مشکلات د دلایل ناکامی این مناطق در ایران پرداخته‌اند (لطیفی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۰۲-۷۷). کامران در مقاله‌ای با عنوان علل توسعه نیافتگی مناطق آزاد ایران به این نتیجه رسید که این مناطق هنوز در ایران به موفقیت کامل نرسیده است و به منظور تحقق کامل موفقیت آن می‌بایست مکان یابی اصولی صورت گیرد (کامران، ۱۳۸۱: ۴۲-۳۲). رحیمی فر در مقاله‌ای با عنوان بررسی عملکرد مناطق آزاد و تجاری-صنعتی (قشم، کیش و چابهار) با تأکید بر سرمایه گذاری داخلی و خارجی، پس از بررسی قابلیت‌ها و پتانسیل‌های هریک از این مناطق به این نتیجه دست یافت که در بخش صنعت سهم

ارزش افزوده صنعتی به سرمایه گذاری داخلی بخش صنعت در مناطق آزاد کشور از میزان ۱. ۳۵ در سال ۱۳۷۳ به میزان ۱۰. ۶ در سال ۱۳۷۶ رسیده است (رحیمی فر، ۱۳۸۱).

مفاهیم و مبانی نظری:

منطقه آزاد: امروزه واژه مناطق آزاد پردازش صادرات بیشتر از سایر واژه‌ها به کار برده می‌شود. منطقه آزاد قلمرو معینی تعریف می‌شود که غالباً در داخل یا مجاورت یک بندر واقع گردیده و در آن تجارت آزاد با سایر مناطق جهان صورت می‌گیرد. در این مناطق سرمایه‌داران به جهت وجود شرایط مناسب سرمایه گذاری از انگیزه بالای سرمایه‌گذاری و احداث واحدهای تولیدی صادراتی برخوردارند. این انگیزه شامل معافیت از برخی مالیات‌های تجاری و عوارض گمرکی، تخفیف مالیات، مبادلات آزاد ارز، کنترل‌های مالکیتی و سایر امتیازات متنوع است (Chiu et al, 2011: 423). این مناطق معمولاً در راستای گسترش و توسعه مبادلات بین‌المللی شکل می‌گیرند و در این گونه مناطق می‌توان از صاحبان سرمایه و شرکت‌های چند ملیتی برای جذب سرمایه‌های آنها استقبال کرد و انواع تسهیلات مختلف از قبیل معافیت‌های مالیاتی، نیروی انسانی ارزان، زمین ارزان، تأسیسات زیربنایی برق، آب و ارتباطات بین‌المللی و... را برای آنها فراهم می‌کند (Yang, 2009: 274).

مناطق پردازش صادرات: منطقه پردازش صادرات را می‌توان بدین صورت تعریف کرد: منطقه صنعتی طراحی شده‌ای که از نظر نظام تجاری و گمرکی یک کشور قلمرو جداگانه‌ای برای تجارت آزاد محسوب می‌شود. جایی که شرکت‌های خارجی که اغلب تولید آنها برای صادرات است، از تعداد معینی مشوق‌های مالی و پولی بهره‌مند می‌شوند (ناهدی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۷).

منطقه ویژه اقتصادی: مناطق ویژه اقتصادی عبارت است از محدوده جغرافیایی مشخص در مبادی ورودی یا داخل یک کشور که در آن به منظور پشتیبانی از تولید و تأمین کالا برای مصارف داخلی، توسعه صادرات، ایجاد تحرک در اقتصاد منطقه‌ای، تأمین کلیه نیازهای وارداتی صنایع و جامعه فارغ از شمول مقررات اداری حاکم بر گمرکات کشور می‌شود. در این مناطق محدودیت زمانی برای نگهداری از کالا و محدودیت خرید ارز وجود نداشته و تحت شرایط مطمئن و آزاد توسط فروشندگان و تولیدکنندگان خارجی و شرکاء داخلی آنها تولید و تجارت صورت می‌گیرد تا پس از تولید ثانویه، پردازش یا حتی ترانزیت آماده صدور به سرزمین اصلی یا دیگر کشورها با ساده‌ترین تشریفات و در کمترین زمان شود (Wang, 2013: 5).

این مناطق در کشور چین به منظور ایجاد نوعی تحرک اقتصادی در مناطق محروم مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفتند. از آنجایی که کشوری با نظام سوسیالیست همانند چین نمی‌توانستند عملاً در پهنه تجارت آزاد جهانی به صورت مستقیم نقش آفرین باشند، لذا این قبیل کشورها به منظور جبران عقب ماندگی ناشی از این امر اقدام به تأسیس مناطق ویژه اقتصادی در دل خاک خود به منظور ارتقای سطح توسعه یافتگی اقتصادی کردند. در ایران تشکیل مناطق آزاد اقتصادی به سال ۱۳۳۰ بر می‌گردد. در دهه ۴۰ اندیشه ایجاد مناطق آزاد دوباره جان تازه‌ای گرفت که نهایتاً زمینه تأسیس اولین مراکز جهانگردی در جزایر مینو و کیش فراهم شد. در قانون برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی ایران مناطق آزاد اقتصادی به عنوان مناطقی که موجب توسعه صادرات غیر نفتی می‌گردند مورد توجه قانون گذاران قرار گرفت.

مبانی نظری تجارت آزاد را باید در تئوری‌های تجارت بین‌الملل جستجو کرد. در این تئوری‌ها ضرورت‌های تجارت آزاد و منافع آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. بر اساس تئوری تجارت بین‌الملل منابع بر روی زمین به صورت نابرابر توزیع شده‌اند و کشورها به لحاظ منابع طبیعی، مواهب الهی، منابع معدنی، آب و هوا، و... با یکدیگر متفاوت‌اند و این تفاوت‌ها باعث شده است که کشورها در شیوه‌های تولیدی، کیفیت محصول نهایی با یکدیگر نیز متفاوت باشند (پیری، ۱۳۷۸: ۱۰۲). آزادسازی تجاری در سطح بین‌المللی پدیده‌ای است که از طریق تقسیم بین‌المللی کار و تخصص بین کشورها می‌تواند زمینه رشد و توسعه اقتصادی آنها را فراهم آورد. تا کنون در زمینه آزادی تجارت بین‌المللی نظریات مختلفی مطرح شده است که همگی درصدی پیدا کردن مبنای برقراری و جهت و چگونگی بهره‌گیری کشورها از تجارت بین‌الملل است. پایه نظریه‌های تجارت بین‌الملل از برخورد نظریه‌های اقتصادی به وجود آمده که در قرون گذشته مطرح بوده است. از مهم‌ترین این نظریه‌ها می‌توان عقاید

مرکانتی لیست‌ها (سوداگران یا زراندوزان)، نظرات آدم اسمیت و دیوید ریکاردو (علمای اقتصادی مکتب کلاسیک) را نام برد (باقری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰).

۱- **مرکانتی لیست‌ها**^۱: اولین نظریه‌ای است که در اواسط قرن شانزدهم در مورد تجارت بین‌الملل ارائه شده، این نظریه ذخایر طلا و نقره را به عنوان پایه ثروت ملی و عاملی تعیین کننده در برقراری مبادلات خارجی کشورها می‌دانست. در آن زمان طلا و نقره وسیله پرداخت در تجارت خارجی محسوب و دستیابی به آن از طریق صدور کالا به خارج میسر می‌شد. سوداگران معتقد بودند که مهم‌ترین راه برای آنکه کشوری ثروتمند و قدرتمند شود آن است که صادراتش بیش از وارداتش باشد و در نتیجه ما به التفاوت با دریافت یک فلز قیمتی مانند طلا تسویه گردد. در این رابطه، قدرتمندتر شدن هر کشور را بر مبنای داشتن طلای بیشتر می‌دانستند. از این‌رو، سوداگران از این عقیده حمایت می‌کردند که دولت باید صادرات را تشویق و واردات را محدود کند (Langdana et al, 2014; 8).

۲- **مزیت مطلق آدام اسمیت**: آدام اسمیت^۲ در سال ۱۷۷۶ در کتاب ثروت ملل فروض مکتب سوداگران را زیر سؤال برد، وی بر این باور بود که هر کشور باید در تولید کالاهایی تمرکز یابد که در آنها نسبت به سایر کشورها از مزیت مطلق برخوردار است و همچنین کالاهایی را وارد نماید که کشورهای دیگر نسبت به آن دارای برتری باشند. بر اساس این نظریه تجارت بین دو کشور زمانی اتفاق می‌افتد که یک کشور در تولید یک کالایی دارای مزیت مطلق باشد (یا به عبارتی دارای کارایی بالاتری باشد) و کشور دیگر دارای این مزیت نباشد، لذا این دو کشور با مبادله کالا میان خود از منافع این عمل بهره می‌برند (Ibid, 2014; 9).

۳- **تجارت بر اساس مزیت نسبی**: نظریه آدام اسمیت با توجه به واقعیت‌های موجود اقتصاد جهانی کارایی چندانی نداشت، زیرا فقط اقتصادهایی را می‌تواند پوشش دهد که مزیت مطلق داشته باشند؛ حال آنکه در جهان معاصر تنها تعداد اندکی از کشورها دارای مزیت مطلق در یک حوزه هستند، لذا دیوید ریکاردو^۳ در سال ۱۸۱۷ نظریه اسمیت را به چالش کشید (Cairns et al 2008; 26). به اعتقاد او وقتی کشوری در تولید تمام کالاها از برتری مطلق برخوردار باشد می‌تواند کالاهایی را که در آنها بیشترین کارایی را دارد؛ تولید و صادر کند و در مقابل کالاهایی را که کارآمدی کمتری در آنها دارد از خارج وارد نماید. بر این اساس هر دو کشور نفع خواهند برد (دینی ترکمانی، ۱۳۹۱: ۱۰۰).

از لحاظ تئوریک پیدایش منطقه ویژه اقتصادی^۴ مانند مناطق پردازش صادرات بر اصل هزینه نسبی ریکاردو در بحث تجارت بین‌الملل استوار است. همانگونه که مناطق آزاد تجاری^۵ با مبادرت به فعالیت پردازش و مونتاژ به مناطق آزاد تجاری تبدیل شدند، مدل مناطق ویژه اقتصادی نیز پس از ارزیابی دقیق پتانسیل‌ها و محدودیت‌های مناطق آزاد تجاری به عنوان شکل اصلاح شده و تکامل یافته آن به وجود آمد. مفهوم مناطق آزاد اقتصادی در گذر زمان تغییرات و سازگاری‌هایی کسب نمود و جایگزین‌های زیادی به دست آورد که مناطق ویژه اقتصادی یکی از این جایگزین‌ها بود. مناطق ویژه اقتصادی از نظرگاه وسعت و عرصه فعالیت در مقایسه با مناطق آزاد اقتصادی بسیار وسیع تر بوده و به عنوان نوآوری منحصر به فرد چینی‌ها که افق جدیدی به مناطق آزاد اقتصادی بخشیدند، شناخته می‌شود. این مناطق به ابزار قدرتمندی برای ارتقای صادرات و توسعه اقتصادی تبدیل شده‌اند (موسایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۴).

۴- **نظریه هکشر-اوهلین**: بیان می‌دارد هر کشوری کالایی را صادر می‌کند که برای تولید آن از منابع سرشار خود به میزان زیادی استفاده کرده است و کالایی را وارد می‌کند که کمترین عامل تولید آن را در اختیار دارد (حسینی، ۱۳۷۸: ۴۵). امروزه

¹ Mercantilism

2. Adam Smith

3. David Ricardo

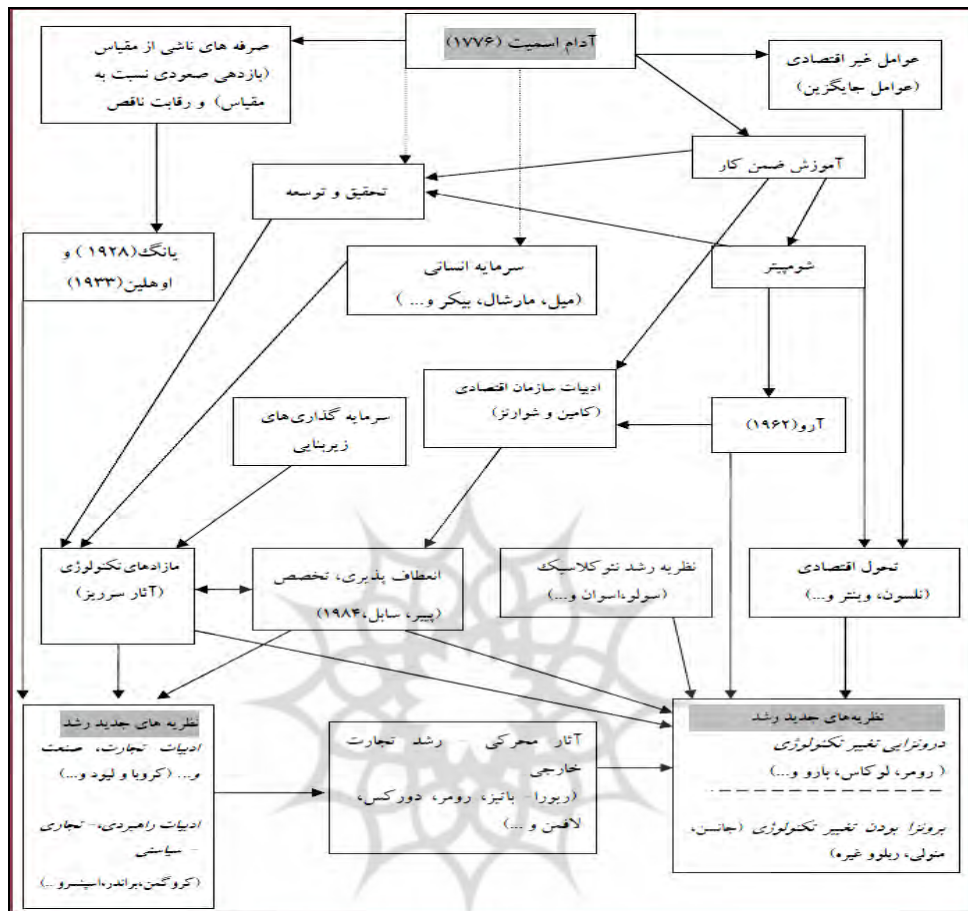
2. special economic zones (SEZS)

3. David Ricardo (1772-1823)

4. free trade zones (FTZS)

5. Export processing zones (EPZS)

اقتصاددانان مفاهیم و نظریه‌های آدام اسمیت را در قالب صرفه‌های ناشی از مقیاس، آثار سرریز و آموزش ضمن کار طبقه‌بندی می‌کنند و نظریه‌های جدید تجارت و الگوهای رشد درونزا از اواسط دهه ۱۹۷۰ بر اساس آثار تکنولوژی، بازدهی صعودی نسبت به مقیاس و رقابت ناقص توسعه یافته است. شکل شماره ۱ ارتباطات علیتی از تجارت خارجی تا رشد اقتصادی از عقاید آدام اسمیت به بعد را نشان می‌دهد (فرهادی، ۱۳۸۳: ۳۵).

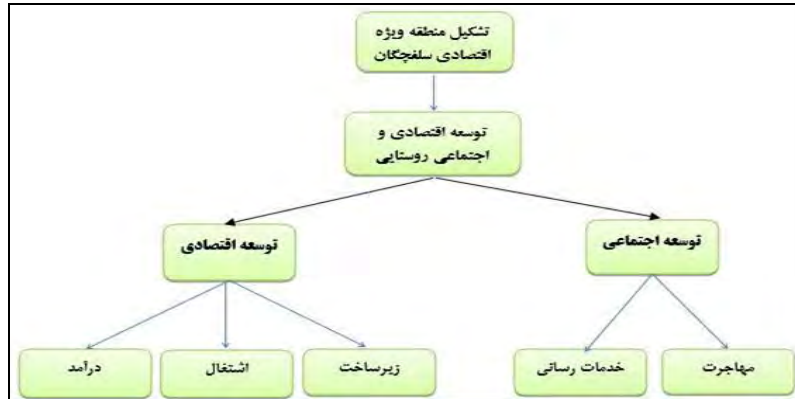

شکل ۱- پایه‌گذاران اصلی نظریه‌های جدید تجارت و رشد

روش تحقیق:

روش تحقیق مطالعه حاضر به صورت پیمایشی است. جامعه آماری مطالعه حاضر شامل کلیه سرپرستان خانوار روستایی ساکن در شهرستان سلفچگان در سال ۱۳۹۳ (بر اساس آمار سرشماری، ۱۳۹۰: ۲۴۷۷ خانوار) می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه در این مطالعه از فرمول کوکران استفاده شد و حجم نمونه ۱۱۰ نفر تعیین شد. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی چند مرحله‌ای استفاده شد، ابتدا براساس فاصله روستاها از منطقه ویژه اقتصادی ۱۵ روستا (فواصل کمتر از ۵، ۵ تا ۱۵ و بیش از ۱۵ کیلومتر) و در مرحله بعد متناسب با جمعیت از هر روستا سرپرستان خانوارهای روستایی به صورت تصادفی انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه می‌باشد که شامل ۵ مقیاس (بعد) برای سنجش توسعه اقتصادی-اجتماعی می‌باشد و روایی صورت پرسشنامه با کمک اساتید و صاحب‌نظران پس از اعمال اصلاحاتی مورد تأیید قرار گرفت و نتایج ارزیابی پایایی مقیاس‌ها با استفاده آماره آلفای کرونباخ نیز نشان داد، مقیاس‌های مهاجرت، خدمات‌رسانی، زیرساخت، اشتغال و درآمد روستاییان به ترتیب با مقادیر ۰/۷۲۶، ۰/۸۵۲، ۰/۶۹۲، ۰/۷۴۶ و ۰/۸۶۳ از پایایی مناسبی برخوردار می‌باشد. به منظور ارائه نتایج بهتر اقدام به تهیه پرسشنامه در قالب طیف لیکرت گردید. در این پرسشنامه از آزمون‌های t تک نمونه‌ای و آزمون کای اسکویر جهت تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه استفاده شده است که نتایج آن در ادامه مطرح خواهد شد.

مدل مفهومی تحقیق: به منظور ارائه دیدی بهتر نسبت به فرآیند پژوهش صورت گرفته شمای کلی از مراحل و فرآیند پژوهش انجام شده در قالب مدل شماتیک ارائه شده است. همانگونه که از مدل استنباط می‌گردد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان را از منظر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی در قالب گویه‌هایی چون اشتغال، درآمد، خدمات رسانی، حمل و نقل و دسترسی مورد تحلیل قرار داده‌ایم. شاخص‌های مطرح شده در این مدل همگی از شاخص‌های اصلی توسعه پایدار می‌باشد.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

منطقه مورد مطالعه:

منطقه مورد مطالعه در این پژوهش شهر سلفچگان می‌باشد. سلفچگان یکی از شهرهای استان قم است که در بخش سلفچگان شهرستان قم واقع در جنوب غربی استان قرار گرفته است. این بخش در مختصات ۳۴ درجه و ۲۹ دقیقه شرقی و ۵۰ درجه و ۲۹ دقیقه شمالی واقع شده است. این شهر با داشتن حدود ۳۰۰۰ نفر جمعیت، مرکز بخش سلفچگان می‌باشد. این شهر دارای اهمیت ارتباطی بسیار زیادی می‌باشد. به طوری که راه آهن سراسری شمال- جنوب و راه آهن تهران - شرق کشور از این شهر می‌گذرند. همچنین آزاد راه‌های تهران- ساوه- اصفهان و تهران- اراک همگی از درون این شهر عبور می‌کنند. مهم‌ترین دهستان این بخش راهجرد شرقی است که دارای قریب به ۳۴ روستا و آبادی با جمعیتی بالغ بر ۱۴۰۰ نفر می‌باشد.

یافته‌های تحقیق:

نقش منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در ایجاد اشتغال:

به طور کلی نقشی که اشتغال مناطق روستایی در عرصه اقتصادی بازی می‌کنند عمدتاً در زمینه فعالیت‌های بخش اول اقتصادی است. لیکن در مناطق روستایی شهرستان سلفچگان خصوصاً در زمینه کشاورزی کارآیی چندانی مشاهده نمی‌شود. از سوی دیگر از جمله اهداف اصلی و اولیه ایجاد مناطق ویژه اقتصادی زمینه سازی بسترهای لازم برای ایجاد و توسعه امکان اشتغال برای افراد جامعه است. با توجه به این مطلب منطقه مذکور دارای توان و پتانسیل بالایی در زمینه ایجاد اشتغال برای روستائیان این منطقه است. (جدول شماره ۱).

جدول ۱- نقش منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در ایجاد اشتغال از دیدگاه جامعه آماری

گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
رضایت شغلی	۱	۹	۳۸	۴۷	۱۴
	۰/۹۰	۸/۱۸	۳۴/۵	۴۲/۷	۱۲/۷
ادامه فعالیت	۵	۵	۳۳	۵۱	۱۶
	۴/۵	۴/۵	۳۰	۴۶/۳	۱۴/۵
امکان اشتغال	۳	۱۳	۵۳	۴۱	۰
	۲/۷	۱۱/۸	۴۸/۱	۳۷/۲	۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

نتایج آزمون کای اسکوتر نشان می‌دهد که رابطه معنی داری بین افراد موافق و مخالف نسبت به گویه‌های مؤلفه اشتغال وجود دارد. به طوری که این معنی داری در هر سه گویه رضایت شغلی، ادامه فعالیت و امکان اشتغال مشاهده می‌شود. موافقت اکثر سرپرستان خانوار نسبت گویه های رضایت شغلی، ادامه فعالیت و امکان فعالیت در منطقه ویژه اقتصادی در سطح ۹۹٪ معنی دار بوده است. (جدول شماره ۲).

جدول ۲- آزمون کای اسکوتر برای مؤلفه اشتغال

امکان اشتغال	ادامه فعالیت	رضایت شغلی
^c ۵۹,۷۴۵	^b ۷۱,۶۶۳	^a ۱۰۴,۴۷۳
۳	۴	۵
.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۳.

طبق فرضیه اول، منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان زمینه اشتغال را برای اهالی این منطقه فراهم آورده است. به منظور بررسی این فرضیه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد و نتایج حاصل از آن در جدول شماره ۳ نشان داده شده است. با توجه با نتایج بدست آمده از مقدار معنی داری ($sig = .000$) و اختلاف مثبت میانگین می‌توان نتیجه گرفت که از نظر اهالی این منطقه، منطقه اقتصادی مورد مطالعه در ایجاد اشتغال نقشی مؤثر و قابل تأملی داشته است.

جدول ۳ - نتایج آزمون t نمونه ای برای ارزیابی مولفه ایجاد اشتغال

عدد مفروض = ۳,۱				
T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	۹۵ درصد فاصله اطمینان
۱۹,۸۸۶	۱۰۹	.۰۰۰	۰.۹۶۱۳۶	حد پایین: ۰.۸۶۵۵ حد بالا: ۱,۰۵۷۲

میانگین مؤلفه ایجاد اشتغال: ۴,۰۰۶

نقش منطقه ویژه اقتصادی در بهبود درآمد:

مناطق روستایی از منظر افزایش درآمد در محرومیت به سر می‌برند چراکه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع دستی که از جمله مهم‌ترین فعالیت های اصلی مناطق روستایی می‌باشد توان پاسخ گویی به این نیاز روستاییان را ندارد. لذا توسعه مناطق مذکور می‌تواند به عنوان یک راهبرد اساسی در خصوص تأمین درآمد قابل توجه برای روستاییان باشد. (جدول شماره ۴).

جدول ۴ - نقش منطقه ویژه اقتصادی در بهبود درآمد از دیدگاه جامعه آماری

گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
افزایش فراوانی	۴	۷	۳۵	۵۹	۵
درآمد درصد	۳/۶	۶/۳	۳۱/۸	۵۳	۴/۵
صادرات فراوانی	۷	۱۹	۴۹	۲۹	۶
محصولات درصد	۶/۳	۱۷/۲	۴۴/۵	۲۶/۳	۵/۴

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۳.

در ادامه تحقیق نتایج آزمون کای اسکوتر نشان می‌دهد که رابطه معنی داری بین افراد موافق و مخالف نسبت به گویه های مؤلفه درآمد وجود دارد. بیشتر افراد پاسخ دهنده موافق این موضوع بودند که منطقه ویژه اقتصادی نقش به سزایی در درآمدزایی آنها داشته است، به طوری که این موافقت در گویه های صادرات محصولات و افزایش درآمد در سطح ۹۹٪ معنی دار بوده است. (جدول شماره ۵).

جدول ۵- آزمون کای اسکوتر برای مؤلفه درآمد

صادرات محصولات	افزایش درآمد	
^a ۵۷,۶۳۶	^a ۱۰۸,۰۰۰	کای اسکوتر
۴	۴	درجه آزادی
.۰۰۰	.۰۰۰	سطح معنی داری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

طبق فرضیه دوم تحقیق؛ منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان زمینه افزایش درآمد را برای اهالی این منطقه فراهم آورده است. به منظور بررسی صحت این فرضیه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. نتایج حاصله از آن در جدول شماره ۶ نمایش داده شده است. با توجه نتایج آزمون که در سطح ۹۹ درصد معنادار است و مقدار معناداری ($sig = .007$) و با توجه به اختلاف مثبت میانگین می‌توان نتیجه گرفت که از نظر اهالی این منطقه، منطقه اقتصادی در ایجاد درآمد روستاییان نقشی مؤثر داشته است.

جدول ۶- نتایج آزمون t نمونه‌ای برای مؤلفه ایجاد درآمد

عدد مفروض = ۳,۱				
T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	۹۵ درصد فاصله اطمینان
۲,۷۵۴	۱۰۹	.۰۰۷	.۱۸۱۸۲	حد پایین
				حد بالا
				.۳۱۲۷

میانگین مؤلفه بهبود درآمد ۳,۲۸

نقش منطقه ویژه اقتصادی در تثبیت جمعیت:

از دیگر مؤلفه‌های مهم که در بعد اقتصادی و اجتماعی مطرح می‌شود، مسئله مهاجرت و جابه جایی جمعیت است. از این منظر توسعه مناطق اقتصادی با توجه به جاذبه‌های خاص خود (اشتغال و درآمد) می‌تواند کمک شایانی به تثبیت جمعیت و جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه به مناطق شهری گردد. (جدول شماره ۷).

جدول ۷- نقش منطقه ویژه اقتصادی در تثبیت جمعیت از دیدگاه جامعه آماری

گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
تمایل به مهاجرت	۰	۱۳	۳۵	۵۵	۷
تثبیت جمعیت	۲۳	۱۷	۱۷	۳۰	۲۳
فراوانی درصد	۲۰/۹	۱۵/۴	۱۵/۴	۲۷/۲	۲۰/۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

نتایج آزمون کای اسکوتر در مورد مؤلفه تثبیت جمعیت نشان می‌دهد که سرپرستان خانوار نسبت به تثبیت جمعیت در منطقه ویژه اقتصادی نظر مخالف دارند و معتقدند منطقه ویژه اقتصادی زمینه تثبیت جمعیت در منطقه را فراهم نکرده است. رابطه معنی دار گویه مهاجرت نشان می‌دهد که در سطح ۹۹٪ معنی دار است. بر اساس این رابطه، از نظر پاسخ دهندگان منطقه ویژه اقتصادی زمینه مهاجرت افراد را فراهم نموده است. (جدول شماره ۸).

جدول ۸- آزمون کای اسکوتر برای مؤلفه تثبیت جمعیت

مهاجرت	تثبیت جمعیت	
^b ۵۲,۴۷۳	^a ۵,۲۷۳	کای اسکوتر
۳	۴	درجه آزادی
.۰۰۰	.۲۶۰	سطح معنی داری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

طبق فرضیه سوم، منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان با وجود اشتغال زایی و درآمدزایی نتوانسته سبب تثبیت جمعیت و جلوگیری از مهاجرت آنها به شهرهای اطراف شود. نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای در سطح معناداری ۹۹ درصد، با توجه به اختلاف منفی میانگین و میانگین داده‌های مشاهده شده ($mean 2.45$) نشان می‌دهد که از نظر اهالی این منطقه، چنانچه فرصت اشتغال برای آنها فراهم نشود، تمایل به مهاجرت به شهرهای اطراف افزایش می‌یابد. (جدول شماره ۹).

جدول ۹- نتایج آزمون تک نمونه برای مؤلفه مهاجرت

عدد مفروض = ۳,۱					
T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین		۹۵ درصد فاصله اطمینان حد بالا
			حد پایین	حد بالا	
-15.112	۱۰۹	.۰۰۰	-۰.۶۴۰۹۱	-۰.۷۲۵۰	-۰.۵۵۶۹

میانگین مؤلفه مهاجرت: ۲,۴۵

نقش منطقه ویژه اقتصادی در بهبود خدمات رسانی:

توسعه زیرساخت‌ها در زمینه‌های گوناگون آموزشی، بهداشتی، تاسیساتی و... از دیگر موارد ایجاد جاذبه به منظور تداوم ماندگاری جمعیت و رونق مناطق مختلف و نیز افزایش رفاه اجتماعی افراد می‌باشد. توسعه مناطق ویژه اقتصادی در مناطق مختلف کشور و به ویژه در مناطق روستایی می‌تواند در این زمینه نیز نقش مهمی ایفا نماید و تأثیر مهمی در افزایش رفاه اجتماعی و افزایش سطح دسترسی به این خدمات به یک حد قابل قبول برای ساکنان مناطق روستایی بر جای گذارد. (جدول شماره ۱۰).

جدول ۱۰ - نقش منطقه ویژه اقتصادی در بهبود خدمات رسانی از دیدگاه جامعه آماری

گویه		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
دسترسی به خدمات	فراوانی	۵	۲۰	۵۶	۲۶	۳
	درصد	۴/۵	۱۸/۱	۵۰/۹	۲۳/۶	۲/۷
خدمات رسانی به روستاییان	فراوانی	۲۵	۳۰	۲۵	۱۸	۱۲
	درصد	۲۲/۷۳	۲۷/۲۷	۲۲/۷۳	۱۶/۳۶	۱۰/۹۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

نتایج آزمون کای اسکور در مورد مؤلفه خدمات رسانی رابطه معنی‌داری بین گویه‌های خدمات رسانی را نشان می‌دهد. براساس این رابطه که در سطح ۹۹٪ معنی‌دار است، پاسخ دهندگان موافق این نظر هستند که منطقه ویژه اقتصادی سبب بهبود خدمات رسانی به اهالی منطقه شده است. (جدول شماره ۱۱).

جدول ۱۱- آزمون کای اسکور متغیر خدمات رسانی.

خدمات رسانی	دسترسی به خدمات	
کای اسکور	۷۶,۰۰۰ ^a	۸۳,۰۰۰ ^a
درجه آزادی	۴	۴
سطح معنی‌داری	.۰۰۰	.۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

طبق فرضیه چهارم، منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان سبب بهبود خدمات رسانی به اهالی منطقه شده است. تحلیل داده‌های بدست آمده از آزمون t تک نمونه‌ای در سطح معناداری ۹۹ درصد با توجه به اختلاف منفی میانگین و میانگین داده‌های مشاهده شده ($mean 3.01$) نشان از این واقعیت می‌دهد که از نظر اهالی این منطقه ویژه اقتصادی در زمینه ایجاد زیرساخت‌های خدماتی نقش چندانی نداشته است. البته می‌توان امیدوار بود که با توسعه هر چه بیشتر این منطقه زمینه‌ی مناسب و مطلوب تری به منظور توسعه خدمات در منطقه نیز فراهم شود. (جدول شماره ۱۲).

جدول ۱۲- نتایج آزمون t تک نمونه برای مؤلفه خدمات رسانی

عدد مفروض = ۳,۱					
T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین	۹۵ درصد فاصله اطمینان	
				حد پایین	حد بالا
-۱,۰۱۵	۱۰۹	۰,۳۱۳	-۰,۸۱۸۲	-۰,۲۴۱۶	۰,۷۸۰

میانگین مؤلفه خدمات رسانی ۳/۰۱

نقش منطقه ویژه اقتصادی در زیرساخت‌های حمل و نقل:

توسعه حمل و نقل و تسریع روند جابه‌جایی‌ها در زمینه انسانی و کالاها و... در دنیای اقتصادی از جایگاه بسیار مهمی برخوردار است. به گونه‌ای که هر جامعه‌ای که در این زمینه کارآمدتر عمل کند، دارای اقتصادی پویا و فعال‌تری است. توسعه مناطق ویژه اقتصادی در مناطق محروم می‌تواند روند تحولات یک منطقه و جابه‌جایی‌ها را افزایش دهد و در این زمینه نیز اثرگذاری قابل توجه بر جای گذارد. (جدول شماره ۱۳).

جدول ۱۳- نقش منطقه ویژه اقتصادی در زیرساخت‌های حمل و نقل از دیدگاه جامعه آماری

گویه		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل روستا	فراوانی	۳	۹	۳۵	۵۱	۱۲
	درصد	۲/۷	۸/۱	۳۱/۸	۴۶/۳	۱۰/۹
خدمات رسانی	فراوانی	۱	۱۶	۶۵	۲۴	۴
	درصد	۰/۹	۱۴/۵	۵۹	۲۱/۸	۳/۶
بهبود حمل و نقل	فراوانی	۵	۱۳	۴۶	۴۲	۴
	درصد	۴/۵	۱۱/۸	۵/۴۵	۳۸/۱	۳/۶

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

نتایج آزمون کای اسکوتر این موضوع را نیز ثابت می‌کند که وجود منطقه ویژه اقتصادی سبب بهبود حمل و نقل، خدمات رسانی وسایل ارتباطی و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل در این منطقه شده است. همانطور که در جدول شماره ۱۴ مشاهده می‌شود رابطه بین گویه زیرساخت‌های حمل و نقل در سطح ۰,۹۹٪ معنی‌دار می‌باشد.

جدول ۱۴- آزمون کای اسکوتر برای مؤلفه زیرساخت‌های حمل و نقل

	توسعه زیرساخت‌ها	خدمات رسانی	بهبود حمل و نقل
کای اسکوتر	75.909 ^a	120.636 ^a	74.545 ^a
درجه آزادی	۴	۴	۴
سطح معنی‌داری	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳.

بر اساس فرضیه پنجم تحقیق؛ منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان عملکرد خوبی در راستای فراهم کردن زیرساخت‌های حمل و نقل منطقه داشته است. به منظور بررسی این مورد از داده‌های جمع‌آوری شده در قالب شاخص حمل و نقل آزمون t تک نمونه‌ای به عمل آمد. نتایج حاصله در جدول شماره ۱۵ نشان می‌دهد که منطقه مذکور، از نظر ساکنان منطقه در زمینه ایجاد زیرساخت‌های حمل و نقل و خدمات مربوط به آن با توجه به معنی‌دار نبودن آزمون، چندان نقشی نداشته و ایجاد این زیرساخت‌ها در منطقه نشأت گرفته از سایر عوامل می‌باشد.

جدول ۱۵- نتایج آزمون تک نمونه برای مؤلفه بهبود زیر ساخت های حمل و نقل

عدد مفروض = 3.1					
T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	۹۵ درصد فاصله اطمینان	
				حد پایین	حد بالا
۳,۶۱۷	۱۰۹	۰۰۰	۰,۲۰۶۰۶	۰,۰۹۳۱	۰,۳۱۹۰

میانگین مؤلفه خدمات رسانی: ۳,۰۳

نتیجه گیری:

توسعه پایدار امری است که امروزه تمامی کشورهای جهان سعی در دستیابی به آن را دارند. یکی از مهم ترین مصادیق توسعه پایدار، توسعه اقتصادی می باشد. چراکه دست یابی به سایر جوانب توسعه از جمله اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و... بدون توسعه اقتصادی امری امکان ناپذیر و بی نتیجه است. از این رو مناطق ویژه اقتصادی که شکل تکامل یافته ای از مناطق آزاد اقتصادی اند؛ راه را برای رسیدن به این امر مهم هموار می کنند. تجربه ای که کشورهای نظیر روسیه و چین در این زمینه داشته اند مؤید این مسئله می باشد. در کشور ما و بویژه مناطق داخلی که عموماً به نوعی از قهر طبیعت رنجوراند، از آنجایی که امکان ایفای نقش در فعالیت های بخش اول (کشاورزی) و بخش دوم (صنعت) را ندارند یا دارای توانمندی محدود در این زمینه ها هستند، توسعه مناطق ویژه اقتصادی در این مناطق می تواند به مثابه گام بلندی در مسیر توسعه مناطق روستایی کشور باشد. چنانچه در مطالعه انجام شده در منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان قم با توجه به نظرات خود اهالی منطقه اثرگذاری منطقه ویژه اقتصادی امری مشهود بوده است. این منطقه در زمینه شاخص های اقتصادی چون اشتغال و درآمد اثر مثبتی برجای گذاشته است، هرچند در زمینه شاخص های اجتماعی چون تثبیت جمعیت یا فراهم کردن امکانات و خدمات مطلوب زیست عملکرد به مراتب ضعیف تری داشته است. لذا امید است با گسترش مناطق ویژه اقتصادی در سایر نقاط کشور بویژه در مناطق داخلی که به لحاظ طبیعی از پتانسیل های نواحی برخوردار محروم اند و توسعه آن در مناطق موجود، زمینه برای توسعه یافتگی یا دست کم حرکت در این مسیر را برای تمام مناطق کشور فراهم کنیم.

منابع و مأخذ:

- الموتی، محمود محمدی (۱۳۷۴): مناطق آزاد و اثرات اقتصادی - بازرگانی آن، مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، چاپ اول، تهران.
- باقری، محمود؛ حجت زاده، علیرضا و محمد تقی رضائی (۱۳۸۸): «اجرای اصل آزادسازی تجاری در سازمان جهانی تجارت: چالش ها و فرصت ها، ویژه نامه W.T.O»، سال یازدهم، شماره ۲۷، تهران، صص ۲۸-۹.
- پیری، کریم (۱۳۷۸): بررسی امکانات و قابلیت های گردشگری استان کردستان، سازمان برنامه و بودجه استان کردستان، سنندج.
- چگینی، احمد (۱۳۸۷): مناطق آزاد قوانین و مقررات و آیین نامه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، انتشارات فرهنگستان یادواره، چاپ اول، تهران.
- دینی ترکمانی، پوریا (۱۳۹۱): «مروری بر نظریه های تجارت بین الملل»، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی، شماره ۲، تهران، صص ۹۹-۱۰۴.
- رحیمی فر، مهرا (۱۳۸۱): بررسی عملکرد مناطق اقتصادی - تجاری (قشم، کیش، چابهار) با تأکید بر سرمایه گذاری داخلی و خارجی، شماره ۱۲، تهران.
- رفعتی، محمدرضا (۱۳۶۹): اثرات اجتماعی اقتصادی شرکت های چند ملیتی در مناطق پردازش صادرات، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، چاپ دوم، تهران.
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۹): بررسی مناطق آزاد تجاری - صنعتی در ایران چه چاقویی برای مکان استقرار بورس در مناطق آزاد، تهران.

۹. سالواتوره، دومینگ (۱۳۷۶): تجارت بین‌المللی، ترجمه: حمید رضا ارباب، نشر نی، چاپ اول، تهران.
۱۰. طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۰): «نقش نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی مناطق روستایی»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی شماره ۴۰، تهران، صص ۱۲۱-۱۴۰.
۱۱. فرهادی، علیرضا (۱۳۸۳): «بررسی آثار تجارت خارجی بر رشد اقتصادی ایران»، فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه، دوره ۹ شماره ۱، تهران، صص ۲۷-۵۸.
۱۲. قالیباف، محمدباقر و مهرداد کرمی (۱۳۹۰): «توسعه منطقه‌ای در نواحی مرزی شمال‌غربی ایران (نمونه موردی منطقه آزاد تجاری-صنعتی ارس)»، مجله راهبرد یاس، دوره ۱۵، شماره ۳، تهران، صص ۱۳۳-۱۴۹.
۱۳. کامران، حسن (۱۳۸۰): «علل توسعه نیافتگی مناطق آزاد ایران»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۵، مشهد، صص ۳۲-۴۲.
۱۴. کمیجانی، اکبر (۱۳۷۴): ارزیابی اقتصادی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، انتشارات وزارت امور اقتصادی و دارایی، چاپ اول، تهران.
۱۵. لطیفی، غلامرضا و مهرناز امین‌آرایی (۱۳۸۶): «جایگاه مناطق آزاد در برنامه‌ریزی منطقه‌ای»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳، شوشتر، صص ۷۷-۱۰۲.
۱۶. معتقدی، قدیر (۱۳۶۶): منطقه تجارت آزاد، دفتر اقتصاد سازمان برنامه و بودجه، تهران.
۱۷. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (۱۳۶۹): مناطق آزاد و تجاری، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول، تهران.
۱۸. موسایی، میثم و جمال عزیزبانی فر (۱۳۸۷): «توجیه اقتصادی ایجاد منطقه آزاد تجاری در کردستان»، مجله بررسی‌های بازرگانی، شماره ۳۲، تهران، صص ۸۳-۷۲.
۱۹. تحقیقی مهدی (۱۳۸۶): «تحلیلی بر وضعیت مناطق آزاد و ویژه در ایران»، ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۳، تهران، صص ۴۰-۲۸.
۲۰. ولیقلی زاده، علی و یاشار ذکی (۱۳۹۱): «اهمیت استراتژیک پل خلیج فارس در توسعه ی ژئواکونومیکی منطقه ی آزاد قشم»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، تهران، صص ۲۲۲-۲۰۳.
۲۱. ناهیدی، محمدرضا؛ آذرکسب؛ اصغر؛ محمدنژاد، جواد و ابراهیم علی‌محمدی اصل (۱۳۹۱): «عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد ارس و اولویت‌بندی آنها بر اساس فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی»، مجله مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار، شماره نهم، تهران، صص ۱۷۸-۱۵۵.
22. Arslan, İ. & Yapraklı, S., (2007): *Economic Effects of Free Zones: A Research for Determination of the Effects of Free Zone in Gaziantep*, Social Science Journal of Gaziantep University, Vol. 6, No. 2, PP. 168-179. (In Turkish)
23. Abraham, F., J. Konings, AND V. Slootmaekers (2010): *FDI spillovers in the Chinese manufacturing sector*, The Economics of Transition, vol. 18(1), 143-182.
24. Cairns, G., & Śliwa, M. (2008): *Classical and neo-classical theories of international trade*, London: SAGE Publications Ltd.
25. Chiu, Rong-Her; Taih-Cherng Lirn; Chia-Yi Li; Bing-Yan Lu and Kuo-Chung Shang, (2011): *An Evaluation of Free Trade Port Zone in Taiwan*, The Asian Journal of Shipping and Logistics, Volume 27, Issue 3, PP: 423-445.
26. Langdana, Farrokh and Peter T. Murphy, (2014): *International Trade and Global Macropolicy*, springer, (Online) <http://link.springer.com/book/>
27. Oztürk, L., (2004): *Foreign Direct Investments in Free Zones: An Assessment by Considering Related Theories*, Akdeniz İ.İ.B.F. Journal, Vol.7 No. 1, PP. 110-128.
28. Rawat, V., M. Bhushan and S. Surepally, (2011): *The impact of special economic zones in India: A case study of Polepally SEZ*, International Land Coalition.

29. YANG, Yi-Chih, (2009): *A Comparative Analysis of Free Trade Zone Policies in Taiwan and Korea based on a Port Hinterland Perspective*, *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, Volume 25, Issue 2, PP: 273–303.
30. Wang, Jin, (2010): *The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese Municipalities*, *North American Summer Meetings of the Econometric Society 2011*, pp 1-44.

